

AUTOREFERAT – SPIS TREŚCI

1. Imię i nazwisko	1
2. Posiadane dyplomy, stopnie naukowe/ artystyczne z podaniem nazwy, miejsca i roku ich uzyskania oraz tytułu rozprawy	1
3. Informacje o dotychczasowym zatrudnieniu w jednostkach naukowych i aktywności zawodowej.....	2
4. Opis dorobku naukowego	3
4.1. Rozprawa doktorska	3
4.2. Zagadnienia badawcze w pierwszym okresie po obronie rozprawy doktorskiej	4
4.3. Frazeologia – frazeografia, paremiologia – paremiografia	4
4.4. Rozprawa habilitacyjna (wskazane osiągnięcie)	5
4.5. Aktualne zagadnienia badawcze i plany naukowe	14
4.6. Pozostałe aspekty działalności naukowej	16
4.7. Podsumowanie	16
5. Projekty, stypendia i doświadczenia zagraniczne.....	16
6. Działalność dydaktyczna	17
7. Działalność upowszechniająca naukę	17

AUTOREFERAT

1. Imię i nazwisko: **BARBARA KOMENDA-EARLE**
2. **Posiadane dyplomy, stopnie naukowe/ artystyczne z podaniem nazwy,
miejsca i roku ich uzyskania oraz tytułu rozprawy**

Magister filologii germańskiej, 1995 Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu,
praca magisterska na temat *Lexikalische Entlehnungen slawischer Herkunft im
Deutschen anhand des Schaffens von Johannes Bobrowski und Günter Grass/
Zapożyczenia leksykalne pochodzenia słowiańskiego w języku niemieckim na*

*podstawie twórczości Johanesa Bobrowskiego i Güntera Grassa*¹ (promotor prof. zw. dr hab. Ryszard Lipczuk, recenzent dr hab. Józef Grabarek prof. UG)

Doktor nauk humanistycznych w zakresie językoznawstwa, 2001 Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, praca doktorska na temat: *Sekundäre Verwendungsweisen von Nationalitäts-, Länder- und Rassenbezeichnungen im Deutschen und Polnischen. Mit besonderer Berücksichtigung der semantischen Gebrauchstheorie/ Znaczenia sekundarne nazw narodowości, krajów i ras ludzkich w języku niemieckim i polskim. Ze szczególnym uwzględnieniem semantycznej teorii użycia* (promotor prof. zw. dr hab. Ryszard Lipczuk, recenzenci dr hab. Gabriela Koniuszaniec prof. UAM, dr hab. Paweł Mecner prof. US)

3. Informacje o dotychczasowym zatrudnieniu w jednostkach naukowych i aktywności zawodowej

od października 2001: adiunkt w Instytucie Filologii Germańskiej Uniwersytetu Szczecińskiego (Zakład Języka Niemieckiego); dydaktyka w zakresie: morfologii języka niemieckiego, gramatyki praktycznej języka niemieckiego, gramatyki konfrontatywnej niemiecko-polskiej, języka pisanego, eseistyki (ćwiczenia praktyczne), semantyki, pragmatyki, języka reklamy, leksykologii, frazeologii, paremiologii, leksykografii, kultury języka i kultury w języku (seminaria i wykłady monograficzne); recenzje ok. 100 prac magisterskich i licencjackich

październik 2004 – wrzesień 2006: adiunkt w Katedrze Neofilologii i Europeistyki Politechniki Koszalińskiej; ćwiczenia i wykłady w zakresie gramatyki opisowej kontrastywnej oraz gramatyki praktycznej języka niemieckiego (drugi etat)

październik 1995 – wrzesień 2001: asystentka w Instytucie Filologii Germańskiej Uniwersytetu Szczecińskiego (Zakład Języka Niemieckiego); dydaktyka w zakresie: morfologii języka niemieckiego, gramatyki konfrontatywnej niemiecko-polskiej, ćwiczenia praktyczne w zakresie gramatyki i języka pisanego, proseminaria.

¹ Tytuły prac własnych przytaczam w języku oryginału i tłumaczeniu polskim.

Wyróżnienia i nagrody: 2002 oraz 2006 Nagroda Indywidualna II Stopnia Rektora Uniwersytetu Szczecińskiego za szczególne osiągnięcia w dziedzinie nauki

Członkostwo w stowarzyszeniach naukowych: EUROPHRAS Europejskie Stowarzyszenie Frazeologii (od 2009), Międzynarodowe Stowarzyszenie Germanistów (od 2008), Societas Humboldtiana Polonorum (od 2007), Stowarzyszenie Germanistów Polskich (od 2001)

4. Opis dorobku naukowego

Moje zainteresowania i publikacje naukowe dotyczą następujących obszarów badawczych: leksykologia i leksykografia, frazeologia i frazeografia, paremiologia i paremiografia, semantyka i pragmatyka, lingwistyka tekstu, lingwistyka tekstu specjalistycznego, ponadto związków pomiędzy językiem i kulturą oraz historią kultury.

4.1. Rozprawa doktorska

W rozprawie doktorskiej *Sekundäre Bedeutungen von Nationalitäts- und Länderbezeichnungen im Deutschen und Polnischen. Unter besonderer Berücksichtigung der semantischen Gebrauchstheorie / Znaczenia sekundarne nazw narodowości, krajów i ras ludzkich w języku niemieckim i polskim. Ze szczególnym uwzględnieniem semantycznej teorii użycia* przedstawiłam opis semantyczny jednostek leksykalnych języka niemieckiego i polskiego (łącznie ok. 1000 jednostek) w świetle tzw. semantycznej teorii użycia wywodzącej się z późnego okresu twórczości austriackiego filozofa języka Ludwika Wittgensteina oraz prac Johna L. Austina i Johna R. Searla.

Opracowanie to dowiodło m.in. silnych współzależności między opisem semantycznym a pragmatycznym, istoty ich konsekwentnego powiązania dla pełnego opisu użycia jednostek leksykalnych (z potrzebą równoczesnego rozgraniczenia metodologicznego) i zostało opublikowane w formie monografii (A2) oraz słownika tematycznego (A3)².

² Oznaczenia symboliczne poszczególnych publikacji w niniejszym tekście pokrywają się z załączonym wykazem publikacji.

4.2. Zagadnienia badawcze w pierwszym okresie po obronie rozprawy doktorskiej

W artykułach naukowych po obronie pracy doktorskiej podejmowałam zagadnienia dotyczące semantyki i pragmatyki jednostek leksykalnych, takie jak: status konotacji i ich miejsce w opisie semantycznym (B31), metody opisu znaczenia i typy definicji semantycznej (B29), nacechowanie pragmatyczne i stylistyczne jednostek leksykalnych (B27, B28), kryteria rozgraniczenia nazw własnych i pospolitych (B32).

4.3. Frazeologia – frazeografia, paremiologia – paremiografia

Kolejne etapy rozwoju naukowego wyznaczają publikacje z zakresu frazeologii i frazeografii oraz paremiologii i paremiografii.

Problematykę frazeologizmów i przysłów podejmowałam z perspektywy:

- ich definicji jako przedmiotu badań,
- semantyki i pragmatyki,
- gramatyki,
- ekwiwalencji i konwergencji,
- opracowań leksykograficznych,
- roli w tekstach,
- porównań kontrastywnych, konfrontatywnych i interlingualnych,
- powiązań z kulturą i historią kultury.

Konieczność zdefiniowania frazeologizmów i przysłów jako przedmiotu badań inicjowała publikacje B7, B8, B9, B15, B16, B17, B19, B21, B22, B24.

Zagadnienia semantyki frazeologizmów i ekscerpcji znaczeń z konkretnych użyć podejmowałam w publikacjach B7, B9, B13, B26, B27.

Problemy ekwiwalencji i konwergencji frazeologicznej i paremiologicznej w relacji niemiecko-polskiej oraz w relacjach interlingualnych są tematem publikacji B5, B14, B15, B23, B27.

Kolejne podejmowane aspekty badań nad frazeologizmami i przysłowiami stanowią: opracowania leksykograficzne frazeologizmów i przysłów (B8, B18, B22), rola w tekstach (B17), gramatyka (B21).

Ostatnia z wymienionych powyżej perspektyw badawczych – powiązania frazeologizmów i przysłów z kulturą i historią kultury – łączy się z moimi szczególnymi zainteresowaniami w zakresie frazeologii i paremiologii, mianowicie historią połączeń frazeologicznych, mechanizmami ich powstawania, mechanizmami rozwoju od luźnych związków wyrazowych bądź kolokacji po związki (relatywnie) stabilne strukturalnie i znaczeniowo (w konsekwencji także wychodzenia poszczególnych jednostek z użycia bądź zaniku ich konkretnych użyć). Zainteresowaniom tym daję wyraz w artykułach naukowych B1, B2, B4, B5, B6, B9, B10, B11 oraz w monografii A1.

4.4 Rozprawa habilitacyjna (wskazane osiągnięcie) wynikające z art. 16 ust. 2 ustawy z dnia 14 marca 2003 r. o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule w zakresie sztuki (Dz. U. nr 65, poz. 595 ze zm.)

Celem wskazanej monografii *Sprachhistorische Entwicklungsprozesse der Idiomatik. An Beispielen von realhistorisch motivierten verbalen Idiomen des Deutschen/ Historycznojęzykowe procesy rozwoju idiomatyki. Na przykładach idiomów czasownikowych języka niemieckiego motywowanych realnohistorycznie*. Phraseologie und Parömiologie. Tom 31. Baltmannsweiler: Schneider Verlag Hohengehren 2015. 429s. (A1) (recenzenci wydawniczy prof. dr hab. Roland Posner, prof. dr hab. Wolfgang Eismann, prof. dr hab. Peter Grzybek) jest całościowy opis historycznojęzykowy idiomatycznych jednostek czasownikowych języka niemieckiego, które określam jako *motywowane realnohistorycznie*. Podstawy derywacyjne idiomów motywowanych realnohistorycznie stanowią kulturowo-historycznie poświadczane fakty, działania, sytuacje takie jak zwyczaje, obyczaje, wierzenia religijne, wierzenia ludowe, obyczaje prawne, formy organizacji życia społecznego, dawne formy produkcji, czynności rzemieślnicze, gestyka.

Termin motywacji realnohistorycznej jest terminem nowym.

Wywodzę go na podstawie kryterium etymologicznego, jako typ motywacji prymarnej, inaczej historyczno-genetycznej, niederywowanej.

W części teoretycznej pracy, poza dyskusją przedmiotu i zakresu badań (rozdział 3, podrozdziały 3.1. - 3.3.), podejmuję zagadnienia:

- specyfiki badań diachronicznych frazeologii (3.3.5.),
- powiązań między idiomem a przysłowiem (3.5.),
- relatywności stabilności strukturalnej i semantycznej idiomów (3.3.2., 3.3.3., 3.3.5.),

- miejsca idiomatyki w teoriach językoznawczych, głównie semantycznej teorii użycia (4.3.2., 4.3.3.), teoriach językoznawstwa kognitywnego (4.3.3.), teoriach zmiany znaczenia (4.3.2.)
- miejsca języka, w szczególności idiomatyki, w kulturze w świetle aktualnych badań (5.2.)

Istotnym elementem pracy jest rozgraniczenie zakresu i metod badań współczesnej frazeologii historycznej oraz paremiologii i etymologii.

Paremiologia jest nauką o przysłowiach i tzw. wyrażeniach przysłowiowych (niem. *sprichwörtliche Redensarten*). Swoimi początkami sięga wiele stuleci przed współczesną frazeologią, jednak jej metody badawcze do momentu ukształtowania się współczesnego językoznawstwa i współczesnej frazeologii są metodami historyczno-etymologicznymi, koncentrującymi się na zbieraniu, dokumentowaniu i opisywaniu materiału językowego w aspekcie badań etnologicznych i ludoznawczych (niem. *Volkskunde*) (referuję o tym w rozdziale 2. i podrozdziałach 3.4., 3.5.).

Zasługi paremiologów dla historii frazeologii języka niemieckiego, przede wszystkim w zakresie dokumentacji historii frazeologizmów i idiomów są olbrzymie. Jak dotąd, zgromadzone materiały zostały jednak tylko w bardzo znikomym stopniu uporządkowane i opracowane za pomocą współczesnych metod językoznawczych.

W coraz liczniejszych pracach współczesnych frazeologów, postulowane jest włączenie przysłów do zakresu badań współczesnej frazeologii. Zarówno w monografii jak i niniejszym tekście, opowiadam się również za tym rozwiązaniem. Skutkuje ono tzw. szerokim ujęciem przedmiotu badań frazeologicznych. Równocześnie postuluje zachowanie terminologicznego rozgraniczenia frazeologia – paremiologia, w konsekwencji także frazeografia – paremiografia, za czym przemawiają odrębne historie i genezy nauk, odmienne metodologie, zróżnicowane cele, różny charakter obiektu badań. W ten sposób w szerokiej koncepcji frazeologii celowo zostaje zachowana dychotomia terminologiczna frazeologia – paremiologia, przy czym terminu paremiologia używa się wówczas, gdy świadomie odnosi się do danego zakresu częściowego badań frazeologicznych.

Problematykę badawczą współczesnej frazeologii zarysowuję w monografii w rozdziale 3., w dyskusji kryteriów identyfikacji i opisu frazeologizmów jako jej obiektu badań (podrozdział 3.3.). Przedstawione kryteria odnoszą do specyfiki badań diachronicznych (podrozdział 3.3.5.).

W podrozdziale 3.4. omawiam kategorię wyrażenia przysłowiowego. Kategoria ta dominuje w „przednaukowym” okresie badań nad frazeologizmami, zastosowanie terminu wyrażenia przysłowiowego jest także uzasadnione współcześnie, szczególnie w kontekstach dydaktycznych i etnologicznych, ponadto posiada uzasadnienie semiotyczne i kulturowo-semiotyczne (ostatnią myśl rozwijam w przekazanym do druku artykule B2).

Podrozdział 3.5. dotyczy relacji formalnych, semantycznych i genetycznych między frazeologizmami i przysłowiami.

W rozdziale 4., poświęconym idiomom czasownikowym, zawieram ich charakterystykę morfosyntaktyczną i semantyczną (podrozdziały 4.1.-4.3.), charakterystykę procesów zmiany znaczenia (4.3.3.), charakteryzuję właściwości obrazowości idiomatycznej (4.4.) i motywacji (4.3.1.).

Zagadnienia obrazowości i motywacji rozpatruję z perspektywy różnych stanowisk językoznawczych i interpretuję w odniesieniu do potrzeb i celów badań diachronicznych.

W kontekście motywacji rozważam również miejsce tzw. etymologii ludowej (niem. *Volksetymologie*) jako rodzaju remotywacji, inaczej tzw. motywacji wtórnej w badaniach lingwistycznych oraz trwałość jej wpływu na formy i znaczenia idiomów (4.3.5.) (zagadnienie to podejmuję i rozszerzam również w artykule B2).

Kolejnym bardzo istotnym problemem badawczym z perspektywy diachronicznej jest zagadnienie wariantowości frazeologicznej i status wariantów frazeologicznych. Na wcześniejszych etapach historycznych rozwoju frazeologii niemieckiej warianty frazeologiczne występują bardzo licznie, ich liczba jest wielokrotnie wyższa od liczby wariantów współcześnie. Do opisu historycznych wariantów frazeologicznych nie wystarczają kryteria przyjmowane w badaniach synchronicznych (zagadnieniom tym poświęcam podrozdział 4.5.).

Tematem podrozdziału 4.7. są zapożyczenia frazeologiczne. Dociekam w nim, jaki wpływ na frazeologię języka niemieckiego w badanym zakresie miały kontakty językowe.

Rekonstrukcji procesów tworzenia się jednostek idiomatycznych służą kategorie opisywane w rozdziale 5. Są to:

– bazy derywacyjne i motywacyjne idiomów, które definiuję w podrozdziale 5.1.,

- procesy frazeologizacji, idiomatyzacji, leksykalizacji (5.3.),
- frazeologizacja prymarna i sekundarna (5.4.),
- polisemia frazeologiczna (5.5.).

Badane idiomy transponują w swych bazach derywacyjnych realia historyczne. W podrozdziale 5.2. monografii określam zatem miejsce realiów historycznych zawartych w bazach derywacyjnych idiomów wśród wielorakich rodzajów powiązań między językiem, w szczególności frazeologią i idiomatyką a kulturą.

W rozdziale 6. charakteryzuję źródła frazeologizmów niemieckich: zbiory frazeologiczne i paremiologiczne, słowniki frazeologiczne, słowniki historyczne, źródła tekstów (korpusy historyczne), źródła rzeczowe.

Badane jednostki idiomatyczne zostały wyekscerpowane ze źródeł leksykograficznych za pomocą kryterium etymologicznego, pozwalającego na ustalenie ich motywacji realnohistorycznej.

Przedmiotem opisu są wyłącznie idiomy całkowite, tzn. jednostki całkowicie zdiomatyzowane.

Jako cele pracy przyjmuję:

- objaśnienie procesów powstawania idiomów;
uwzględnienie danych etymologicznych i motywacji prymarnej na tym etapie pracy inkluduje uwzględnienie czynników kulturowo-historycznych tworzenia się idiomów, w wielu wypadkach uzasadnione jest również przytoczenie form przedidiomatycznych tzn. takich, które odnoszą się do danego zjawiska kulturowego, lecz znaczeniowo i formalnie różnią się od później powstałego idiomu;
- holistyczny opis zmian historycznojęzykowych prezentowanego materiału tzn. opis zmian form i znaczeń badanych idiomów od momentu powstania do czasów współczesnych;
- opis mechanizmów zmian językowych form i znaczeń.

Sam korpus badanych idiomów (ponad 200 jednostek) został wyekscerpowany ze zbioru Lutza Röhricha (⁵1991/94 [zuerst: 1973], 2004) *Lexikon der sprichwörtlichen Redensarten*³, zawierającego najobszerniejszy i jednocześnie najbardziej reprezentatywny przegląd motywacji prymarnych idiomów niemieckich.

Procesy tworzenia się idiomów oraz zmian formalnych i semantycznych, jakim podlegały poszczególne jednostki, zostały odtworzone w oparciu o szeroki kanon źródeł historycznych: materiałów leksykograficznych i tekstów.

Wśród źródeł leksykograficznych wykorzystałam słowniki ogólne języka niemieckiego, słowniki historyczne, zbiory frazeologiczne i paremiologiczne, słowniki dialektów niemieckich, słowniki etymologiczne. Wykorzystane słowniki objęły szerokie spektrum źródeł frazeologii niemieckiej od najstarszych okresów historii języka niemieckiego.

Liczba wyekscerpowanych jednostek została ograniczona do idiomów używanych współcześnie (zgodnie ze stanem *Duden. Redewendungen und sprichwörtliche Redensarten* ²2002).

Źródła literackie i poetyckie frazeologii niemieckiej zostały zestawione w oparciu o słownik historyczny *Deutsches Wörterbuch von Jacob und Wilhelm Grimm* (1854–1961) (DWB), zbiór Wilhelma Borchardta/ Gustava Wustmanna/ Georga Schoppe *Die sprichwörtlichen Redensarten im deutschen Volksmund nach Sinn und Ursprung erläutert* (1888/⁷1954) oraz wspomniany powyżej leksykon Lutza Röhricha.

Zestawienie źródeł literackich poszerzyłam poprzez analizę korpusów historycznych języka niemieckiego (np. www.zeno.org, www.deutschestextarchiv.de).

Celem możliwie jak najobszerniejszej analizy źródeł słownikowych i tekstowych było ustalenie jak największej liczby wariantów leksykalnych i gramatycznych badanych idiomów, idiomów bliskoznaczących i zbliżonych pod względem formalnym, jak również bliskich genetycznie przysłów, szczególnie na najbardziej odległych etapach historii języka niemieckiego, następnie – całościowa rekonstrukcja rozwoju formalnego i semantycznego badanych idiomów.

Pozyskane formy historyczne idiomów zostały zinterpretowane w kontekstach ich użycia. Szczegółowe analizy form i znaczeń poszczególnych idiomów zostały zestawione chronologicznie, by w efekcie udokumentować pełną historię powstania i rozwoju danej jednostki idiomatycznej.

Trafną metodycznie i owocną empirycznie decyzją było uwzględnienie form dialektalnych

³ Tytuły prac niemieckojęzycznych innych autorów przytaczam jedynie w oryginalnym brzmieniu.

badanych idiomów. Formy dialektalne okazują się reprezentować liczne warianty strukturalne idiomów, różne od wariantów języka standardowego. Poprzez ich analizę wykazałam ponadto znaczenia, które w standardowym języku niemieckim obowiązywały na wcześniejszych etapach historycznych oraz udokumentowałam odmienny rozwój semantyczny form używanych standardowo.

Opisaną powyżej metodę badawczą zilustrowałam szczegółowo na pięciu jednostkach idiomatycznych, które równocześnie posłużyły ukazaniu podstawowych i najczęstszych mechanizmów językowych tworzenia się idiomów (podrozdział 7.1.).

Poniżej przytaczam idiomatyczne jednostki demonstracyjne a w nawiasach mechanizmy językowe, w wyniku których dane jednostki powstały:

- niem. *alles über einen Kamm scheren* (metaforyzacja),
- niem. *jdm. den Brotkorb höher hängen* (metonimizacja i metaforyzacja),
- niem. *seine Haut zu Markte tragen* (metonimizacja, metaforyzacja, ironia, hiperbola),
- niem. *etwas an die große Glocke hängen* (kontaminacja różnych form frazeologicznych w jednostce idiomatycznej).
- niem. *mit jdm. unter einer Decke stecken* (metonimizacja, metaforyzacja, opis tej jednostki obrazuje również szczególnie wyraźnie historyczno-genetyczne powiązania dzisiejszego idiomu z innymi formami frazeologicznymi (kolokacjami, innymi idiomami) oraz powiązania znaczeniowe i etymologiczne z przysłowiami).

Rozwój formalny i semantyczny pozostałych zbadanych przeze mnie idiomów od najwcześniejszych poświadczeń pisemnych po czasy współczesne zaprezentowany został w formie tabelarycznej (podrozdział 7.2.). W tej części pracy ograniczyłam się do mniejszej liczby źródeł leksykograficznych i historycznych, zrezygnowałam z prezentacji kontekstów użycia oraz form dialektalnych.

Przedmiotem opisu wskazanej monografii jest płaszczyzna systemowa języka.

Decydującym czynnikiem rozwoju historycznego idiomów są ich modyfikacje na płaszczyźnie konkretnych użyc. W badaniu diachronicznym, szczególnie przy szerokiej rozpiętości czasowej poświadczeń językowych, płaszczyzna konkretnych użyc mogła być uwzględniona jedynie w zakrojonym zakresie, adekwatnie do stanu materiałów źródłowych.

Kolejnym czynnikiem zmian językowych w zakresie idiomatyki są uwarunkowania pozajęzykowe – zmiany realiów pozajęzykowych.

Procesy powstawania jednostek idiomatycznych motywowanych realnohistorycznie można najkrócej opisać w następujący sposób:

Jednostka idiomatyczna bierze z reguły swój początek w syntagmatycznym połączeniu wyrazów o charakterze luźnym. Syntagma taka nabiera z czasem charakteru kolokacji, następnie pozyskuje cechy metonimii lub metafory i tym samym plasuje się już w zakresie połączeń wyrazowych o charakterze frazeologicznym. Istotą metonimii i metafory jest, że demonstrują one wybrane cechy pierwotnie określanego danym wyrażeniem denotatu (zasada konstrukcyjna *tertium comparationis*) a nie eksponują pozostałych.

Cechy niewyeksponowane ulegają zatarciu w pamięci użytkowników języka, znaczenie danej grupy wyrazów zmienia się a jej znaczenie dosłowne (pierwotne) wychodzi z użycia i ulega zapomnieniu, szczególnie, gdy zanikają realia pierwotnie motywujące to znaczenie. Grupa wyrazów je określająca nabiera charakteru idiomatycznego i nie wykazuje z czasem żadnych związków semantycznych ze znaczeniem pierwotnym. Związki te można zrekonstruować jedynie drogą badań diachronicznych.

Zmiany formalne idiomów scharakteryzować można jako selekcję wariantów, w tym redukcję liczby wariantów i ograniczenie możliwości formalnych modyfikacji danej jednostki. Selekcji wariantów formalnych towarzyszy często zmiana komponentów leksykalnych i redukcja wariantów gramatycznych danego wyrażenia, np. zmiana form aspektowych (w językach niespektualnych zmiana kategorii semantycznej tzw. rodzajów czynności/ akcji niem. *Aktionsart*).

Zmiany semantyczne zachodzą zasadniczo w ramach procesów metonimizacji i metaforyzacji, przy czym procesy te przebiegają w różnych zakresach i kombinacjach. Zmiana znaczenia może mieć miejsce kilkakrotnie w historii idiomu.

Proces powstawania znaczenia idiomatycznego przebiega stopniowo. Aby go historycznie otworzyć konieczna jest całościowa rekonstrukcja procesów zmiany znaczeń (wedle tzw. zasady „małych kroków”). – Znaczeń idiomów nie można objaśnić porównując aktualne znaczenie idiomatyczne i znaczenie etymologiczne. Porównanie takie jest dużym uproszczeniem i nie odzwierciedla procesu kształtowania się znaczenia idiomatycznego w sensie historycznojęzykowym.

Procesy metaforyzacji rekonstruję w myśl klasycznej zasady podobieństw między znaczeniem pierwotnym i metaforycznym (*tertium comparationis*) oraz wedle założeń lingwistycznych teorii kognitywnych, w których metafora jest pojmowana jako transfer elementów wiedzy.

Procesy metaforyzacji, jakim podlegały badane idiomy wykazują szereg prawidłowości obu zastosowanych modeli badawczych – klasycznego i kognitywnego.

Znaczenia badanych idiomów wykazują jednak w perspektywie historycznej elementy nie pozwalające ująć się za pomocą przyjętych modeli. Określam je jako specyficzne, idiosynkratyczne „nadwyżki znaczeniowe”, które mają charakter konkluzji wynikających z uwarunkowań kulturowo-historycznych powstawania idiomów (niem. *Rückschlüsse auf die Spezifika der kulturellen Gebundenheit der Idiome*).

Obecność tychże „nadwyżek znaczeniowych” wyjaśniam motywacją kulturową badanych jednostek idiomatycznych. – Dopiero ugruntowana naukowo etymologiczno-historyczna znajomość motywacji kulturowej idiomów pozwala na pełne zrozumienie i objaśnienie ich znaczeń od momentu powstania. Modele metaforyczne są pomocne i odgrywają rolę systematyzującą w opisie diachronicznym znaczeń idiomów, nie odzwierciedlają jednak znaczeń jednostek idiomatycznych całościowo.

W zakresie badanych idiomów o motywacji realnohistorycznej najważniejszym mechanizmem semantycznym tworzenia się jednostek idiomatycznych okazuje się metonimia.

Mechanizm metonimii nie został do tej pory systematycznie zbadany w językoznawstwie niemieckojęzycznym ani też we frazeologii.

Przeprowadzone w pracy badania etymologiczne i diachroniczne idiomatyki niemieckiej na obszarze idiomów realnohistorycznych pozwoliły zaobserwować zjawisko metonimii w bardzo szerokim zakresie oraz ustalić miejsce i rolę metonimizacji w historii tworzenia jednostek idiomatycznych i kształtowania się ich znaczeń (podrozdział 4.3.3.2.).

Badania dowiodły też innych mechanizmów semantycznych tworzenia się idiomów poza metonimią i metaforą, spośród których należy wymienić: ironię, elipsę, peryfrazę, porównanie, metaforę na bazie metonimii (podrozdział 4.3.3.3.).

Idiomy mogą powstawać również poprzez kontaminację kilku form frazeologicznych oraz na bazie przysłów, często poprzez skrócenie form przysłowiowych. Osobnym mechanizmem powstawania idiomów jest zapożyczanie z innych języków.

Zmiany semantyczne idiomatyki mają charakter ilościowy i jakościowy. Zmiany ilościowe dotyczą zwiększenia lub zmniejszenia się liczby znaczeń danego idiomu, zmiany jakościowe dotyczą takich charakterystyk poszczególnych elementów znaczenia jak np. łączliwość leksykalno-semantyczna, nacechowanie stylistyczne, właściwości gramatyczne.

Przeprowadzone badania wykazały przewagę zmian jakościowych nad ilościowymi.

Metoda zastosowana w celu objaśnienia mechanizmów zmiany znaczenia idiomów koresponduje z teoriami zmiany znaczenia (podrozdział 4.3.2.), w badaniach nad historią języka opracowanymi jak do tej pory na materiale leksykalnym niefrazologicznym.

W perspektywie diachronicznej pozwala ona na wyjaśnienie:

- innowacji semantycznych,
 - polisemii regularnej (prymarnej) oraz nieregularnej (sekundarnej),
 - ogólnych tendencji zmian znaczenia,
- oraz opracowanie modeli zmian znaczenia w zakresie idiomatyki.

Procesy zmian form i znaczeń idiomów opisuję przeglądowo w rozdziałach 8.-9.

Zmiany formalne jednostek idiomatycznych charakteryzuję w kategoriach:

- redukcji komponentów leksykalnych,
- zmian morfosyntaktycznych, takich jak walencja wewnętrzna idiomu, formy rzeczownika, formy rodzajnika, przymiotnika, przysłówka.

Zmiany znaczenia opisuję w kategoriach:

- rozszerzenia i zawężenia znaczeń,
- pejoryzacji i melioryzacji znaczeń,
- redukcji i powiększenia liczby znaczeń,
- zmian walencji zewnętrznej idiomu,
- zmian kategorii rodzajów czynności/ akcji (niem. *Aktionsart*),
- negacji,
- zmian nacechowania stylistycznego.

Tematem rozdziału 10. jest derywacja defrazologiczna, tzn. powstawanie leksemów jednowyrazowych na bazie frazeologizmów.

W rozdziale 11. wyszczególniam główne typy zmian formalnych i semantycznych badanego materiału.

Pracę zamyka podsumowujący opis przeprowadzonych badań, opis głównych tendencji rozwoju historycznego idiomów czasownikowych i zarys perspektyw badawczych frazeologii historycznej (rozdział 12.).

Frazeologia historyczna jest aktualnie obszarem badań wykazującym duże deficyty. W skali światowej i europejskiej podejmowane są intensywne badania w tym zakresie a opracowania całościowe frazeologii historycznej języka niemieckiego (jak i innych języków europejskich) jeszcze nie istnieją.

Wskazana monografia wypełnia tę lukę w zakresie części frazeologii niemieckiej – idiomów czasownikowych, których motywację określiłam jako realnohistoryczną.

4.5. Aktualne zagadnienia badawcze i plany naukowe

Wskazana monografia jest częścią szerszego projektu *Kulturelle Implikationen der Phraseologie/ Implikacje kulturowe frazeologii* wyróżnionego dwuletnim stypendium naukowym Fundacji Aleksandra von Humboldta w okresie wrzesień 2007- sierpień 2009 (J2). W dalszej przyszłości planuję kolejne dwa opracowania monograficzne w zakresie obszernego zagadnienia implikacji kulturowych frazeologii: *Phraseologie und Gestik. Eine sprach- und kulturgeschichtlichen Betrachtung/ Frazeologia i gestyka. Perspektywa historycznojęzykowa i historycznokulturowa* oraz *Alchemie, Magie und Aberglauben als Quellen der gegenwärtigen Phraseologie/ Alchemia, magia i wierzenie ludowe jako źródła współczesnej frazeologii* (tytuły robocze). Podstawą obu opracowań mają być badania diachroniczne. Pierwsze z nich zakłada ujęcie diachroniczne frazeologizmów stanowiących opis gestów (w tym tzw. kinegramów oraz frazeogestów) i łączy metodologie lingwistyczne i semiotyczne, drugie zaś ma objąć analizę testów historycznych takich jak np. starowysokoniemieckie zaklęcia.

Aktualnie pracuję nad zagadnieniami w ramach projektów *Dialog interkulturowy niemiecko-polski, polsko-niemiecki/ Interkultureller deutsch-polnischer, polnisch-deutscher Dialog* (kierownik projektu dr hab. Katarzyna Krasoń prof. US, współpraca w latach 2013-2015) oraz *Konvergenz. Analoge Idiome im Deutschen und Polnischen/ Konwergencja. Idiomy analogiczne w języku niemieckim i polskim* (projekt własny realizowany we współpracy z dr. hab. Krzysztofem Nerlickim prof. US).

W ramach projektu *Dialog interkulturowy niemiecko-polski, polsko-niemiecki/ Interkultureller deutsch-polnischer, polnisch-deutscher Dialog* opracowałam do tej pory artykuł naukowy (B5), kolejnymi zagadnieniami, które zamierzam opracować w ramach projektu są: *Fabeln als Quelle von Phraseologismen (eine deutsch-polnische Konfrontation)/*

Bajki jako źródło frazeologizmów (konfrontacja niemiecko-polska) oraz Deutsche und polnische Phraseologie im Kontext der Eurolinguistik/ Frazeologia niemiecka i polska w kontekście badań eurolingwistycznych (tytuły robocze).

Projekt *Konwergencja. Idiomy analogiczne w języku niemieckim i polskim* zakłada systematyczne rozpoznania naukowe w zakresie:

- wspólnych źródeł kulturowych idiomatyki niemieckiej i polskiej,
- możliwości kognitywnych powstawania analogicznych jednostek idiomatycznych w różnych językach,
- tautonimów frazeologicznych,
- zapożyczeń, w szczególności z języka niemieckiego do polskiego, również z uwzględnieniem pośrednictwa innych języków i dialektów, takich jak np. czeski, kaszubski, śląski.

O ile pierwszy z wytyczonych zakresów badań skupia się w dużej mierze na usystematyzowaniu wyników istniejących już badań, pozostałe cele są całkowicie nowymi aspektami badań idiomatyki w relacji niemiecko-polskiej.

Równocześnie pracuję nad artykułem dotyczącym frazeologii w powieści Ch. Grimmelshausena *Simplicissimus*, przy czym zakres występujących w powieści frazeologizmów skłania mnie ku rozplanowaniu opracowania monograficznego. Opracowanie takie stanowiłoby jednocześnie kolejny przyczynek do badań nad frazeologią historyczną.

Kolejnym realizowanym przedsięwzięciem jest redakcja naukowa tomu *Semiotik der Phraseologie/ Semiotyka frazeologii*. Mój udział współautorski obejmuje przy tym opracowanie następujących zagadnień merytorycznych: przedstawienie relacji między semiotyką a frazeologią, prezentację podstawowych pojęć i terminów semiotycznych w odniesieniu do frazeologii, zarys kompleksowości frazeologizmów jako znaków językowych w kategoriach semiotycznych, w tym semiotyczne zagadnienie kodu oraz rodzaje kodów semiotycznych we frazeologii. Wydanie tomu zaplanowane jest w roku 2016 jako kolejny numer czasopisma *Zeitschrift für Semiotik*, (wydawnictwo Stauffenburg Verlag, wydawcy pisma Roland Posner (Berlin) i Stephan Debus (Hannover)).

4.6. Pozostałe aspekty działalności naukowej

Pozostałe aspekty działalności naukowej obejmują:

- udział w konferencjach naukowych (C1-C17),
- współautorstwo opracowań leksykograficznych (G1, G3),
- współautorstwo leksykonu specjalistycznego (G2),
- współredakcję pisma naukowego (H1-H3),
- recenzje publikacji naukowych (D1-D28), w tym recenzje obszerniejsze o charakterze artykułów naukowych (D13, D14, D15, D20, D21, D26, D28).

4.7. Podsumowanie

Na mój dotychczasowy dorobek naukowy (do stycznia 2015) składają się łącznie: 3 monografie, 35 artykułów naukowych (oraz jeden artykuł gotowy do druku, po recenzji), udział w 17 konferencjach naukowych z referatami, 28 recenzji publikacji naukowych, 2 sprawozdania konferencyjne, współredakcja 2 tomów pisma naukowego (oraz aktualnie rozpoczęta redakcja naukowa tomu trzeciego), współautorstwo 3 prac leksykograficznych (w tym 1 leksykonu specjalistycznego z zakresu językoznawstwa).

Indeks Hirscha według bazy Web of Science (WoS): 2.

5. Projekty, stypendia i doświadczenia zagraniczne

Projekt *Kulturelle Implikationen der Phraseologie/ Implikacje kulturowe frazeologii* realizowany przeze mnie w latach 2007-2009 w ramach stypendium Fundacji im. Aleksandra von Humboldta w Pracowni Semiotyki Uniwersytetu Technicznego w Berlinie (kierownik pracowni prof. dr hab Roland Posner) (I2) oraz w latach 2010-2011 w ramach tzw. stypendium powrotnego Fundacji im. Aleksandra von Humboldta (I1) miał nie tylko wymierne efekty w formie aktywności naukowej. Zaowocował on także intensywną wymianą doświadczeń i kontaktami naukowymi z konkretnymi naukowcami i instytucjami – miałam możliwość dłuższej wizyty w zespole badawczym projektu *Historische Formelhafte Sprache und Traditionen des Formulierens* (HiFoS) na uniwersytecie w Trewirze (Niemcy) (kierownik dr Natalia Filatkina, projekt uhonorowany nagrodą Sofiji-Kowalevskiej Fundacji im. Aleksandra von Humboldta i dotowany kwotą 1,65mln euro), w Instytucie Języka Niemieckiego i Rosyjskiego w Vermont (USA) oraz tamtejszym Archiwum Przysłów prof.

Wolfganga Miedera. Obie wizyty dostarczyły mi doświadczeń w kwestii gromadzenia i przetwarzania dużych baz danych lingwistycznych.

Duże znaczenie miał dla mnie dwumiesięczny pobyt stypendialny w Berlinie (czerwiec-wrzesień 2002) w ramach stypendium DAAD i realizacja projektu *Das Fachwort im Geschehen des Alltags und der Werbung/ Język specjalistyczny i język reklamy. Wyrażenia specjalistyczne w języku dnia codziennego i w języku reklamy* (I3). Dzięki temu pobytowi zdobyłam solidną wiedzę w zakresie współczesnej lingwistyki tekstu, zwłaszcza tekstu specjalistycznego (por. artykuł B25), która jest mi również przydatna w badaniach tekstów historycznych (por. także gotowy do druku artykuł B3).

6. Działalność dydaktyczna

W ramach pracy dydaktycznej prowadzę m.in. następujące zajęcia: seminaria badawcze, seminaria zasadnicze, zajęcia specjalizacyjne i warsztaty lingwistyczne (przykładowe tematy zajęć: *Phraseologie und Parömiologie/ Frazeologia a paremiologia, Symbole in der Phraseologie/ Symbole we frazeologii, Rhetorische Figuren in der Phraseologie/ Figury retoryczne we frazeologii, Stereotyp und Vorurteil in der Sprache und Kultur/ Stereotyp i uprzedzenie w języku i kulturze, Paradigmatische Relationen im Wortschatz/ Relacje paradygmatyczne w słownictwie*).

Regularnie uczestniczę w egzaminach licencjackich i magisterskich w IFG US, byłam recenzentem łącznie ok. 100 prac magisterskich i licencjackich z zakresu językoznawstwa.

Jestem również współautorką materiałów dydaktycznych (F1-F3).

7. Działalność upowszechniająca naukę

Duże możliwości upowszechniania nauki otworzył mi projekt *Kulturelle Implikationen der Phraseologie/ Implikacje kulturowe frazeologii*. Tematyka ta spotkała się z żywym zainteresowaniem mediów niemieckich, oddźwiękiem tego były informacje prasowe i radiowe na temat projektu (J1-J7). Ponadto otrzymałam propozycje nowych opracowań frazeologii berlińskiej oraz propozycję redakcji przy wznowieniu leksykonu Lutza Röhricha (kontakt z wydawnictwem Herder Verlag) (obu przedsięwzięć do tej pory nie rozpoczęłam).

Problematyka implikacji kulturowych frazeologii okazuje się również inspirującym tematem dla młodzieży szkolnej. W ramach prezentacji Instytutu Filologii Germańskiej w szczecińskich szkołach średnich zainteresowanie pozyskują szczególnie kwestie „żywotności”

(niem. *Lebendigkeit*) frazeologizmów i przysłów: aspekty użycia frazeologizmów w konkretnych tekstach (np. dowcipach), zagadnienia antyprzysłów.

W ramach projektu *Dialog interkulturowy niemiecko-polski, polsko-niemiecki* współorganizuję cykliczne sympozja naukowe o charakterze otwartym w Książnicy Pomorskiej w Szczecinie. Sympozja adresowane są do innych naukowców, studentów, mieszkańców Szczecina, osób zainteresowanych nauką i tematyką badawczą projektu (J10, J11).

Podpis:

Barbara Komenda-Earle

załączeniu:

wykaz opublikowanych prac naukowych lub twórczych, prac zawodowych oraz informacja o osiągnięciach dydaktycznych, współpracy naukowej i popularyzacji nauki